

MAADAY-KARA DESTANI VE BATTAL GAZİ DESTANI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR OKUMA

İrfan POLAT*

Geliş Tarihi: 20.06.2016
Kabul Tarihi: 06.02.2017

Öz

Halk kültürün doğrudan anlatılara yansımaları okunabilecek olan destanlar, şüphesiz ortaya çıktıkları toplumun bir tezahürüdür. Bu yönüyle Türk anlatı geleneği oldukça geniş bir birikime sahip olmakla birlikte, söz konusu türün de yoğun olarak yaşatıldığı bir yapıya sahiptir. İşbu nedenle Türk destanları, farklı Türk topluluklarının yeniden inşa sürecini ele alan birer anlatı olarak aktarıcı görevi üstlenirler. Tam bu noktada bir Sibiryalı halkı destanı olan Maaday-Kara ile Anadolu’da ortaya çıkmış bir destan olarak Battal Gazi Destanı’ndan söz etmek yerindedir. Nitekim her iki destan da destana ilişkin vasıfları içermekle birlikte, etrafında şekillendikleri ana temalar farklıdır. Bu nedenle Altay Türkleri Destanı Maaday-Kara ile Anadolu Türkleri Destanı olan Battal Gazi Destanı arasında mukayeseli bir analiz yapılacaktır. Bu çalışmada amaçlanan, her iki destanı da, zaman, mekân, olay ve kişiler açısından mukayese ederek, destanların yapıları, örgü ve işleyiş biçimlerini ele almak olacaktır. Böylelikle Türk destan geleneğinde farklı iki temel üzerine oturtulmuş eserlerin analiziyle destan türü ve teşekkülü hakkında katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Maaday-Kara; Battalnâme; Halkbilimi; Destan.

A COMPERATIVE READING ON EPIC OF MAADAY KARA AND BATTAL GAZI

Abstract

Epics can be read as reflections of culture to narratives which they are born into with no doubt. With this aspect, beside Turkish narrative tradition which has a large spread area, also has a structure that includes epics frequently. For this reason, Turkish epics handles raise of different societies as narratives which are transmitters. At this point it can be mentioned about Maaday-Kara which is an epic of Siberia and epic of Battal Gazi which emerged in Anatolia. Thus mentioned two epics –one of which is archaic- includes characteristics of epics but based on different themes.

For this reason a comparative analysis will be done between Maaday-Kara an Altai epic and Anatolian people’s epic of Battal Gazi. This study aims to explain structure, function and connections between two epics by comparing them with the aspects of time, place, episode and characters. Thus contributions will be made on genre and formation of epics with the analyze of two epics which are based on two different structures.

Key Words: Maaday-Kara; Battalname; Folklore; Epic.

* Arş. Gör. ; Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, irfanpolat@yyu.edu.tr

1. Giriş

Umumiyetle bir milletin var oluş mücadelesini anlatan destanlar, bu yönüyle direniş yahut mücadele olgusu etrafında şekillenirler. Millî yahut dinî şuur üzerine temellenen destanlar, ortaya çıktıkları toplumun sosyal ve kültür hayatını bir bütün olarak ele almaları nedeniyle de birer aktarıcı görevi üstlenirler. *Bu sebeptendir ki, kompleks bir teşekkül şekline sahip olan destanda yer alan değişik malzemenin kaynağı, milletin tarihi kadar eskidir.* (Öztürk 1985: 170)

Destanların aktarıcı olma görevini yoğun bir biçimde üstlenmelerinin nedeni, ortaya çıkış süreciyle yakın ilişki içindedir. Nitekim *'milli destan'ın doğması için, bir kavmin medeniyet bakımından, epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması, çok büyük hadiselerle karşılaşmış olması lâzımdır*. (Köprülü 2011: 67) Bu nedenle kahraman etrafında şekillenen toplumun yeniden dirilişi yahut toplumun kendini var etme mücadelesi etrafında ortaya çıkan bu anlatılar, toplumsal bütünleşmenin tezahürleri olarak da tanımlanabilir. Önemli olan, destanda zühur eden vakanın hangi suretle gerçekleştiği değil, gerçekleşen vakanın toplum üzerindeki ortak etkileridir. Dolayısıyla, büyük bir sarsıntıya uğramış yahut medeniyet bakımından epey aşağı bir seviyede olan söz konusu toplum, içine düştüğü durum nedeniyle 'bir olma/birleşme' ülküsü dâhilinde hareket eder. Bu nedenle de anlatılan dünya yerel ve halkın yaşamakta olduğu yalın fakat detaylarıyla sunulan bir mekândır. Bir Altay destanı olan Maaday-Kara Destanı tam olarak böyle bir havayı ihtiva ederken, Battal Gazi Destanı İslam ideolojisi üzerine kurulan bir destan olması nedeniyle, 'millet olma bilinci'nden çok, 'ümme olma bilinci' üzerine inşa edilmiştir. *'İslam ideolojisi ile şekillenen destanların iskeletini de tarihi mücadeleler oluşturur. Diğer destanlarda olduğu gibi, iki devlet gücü zaman zaman karşı karşıyadır. Bu iki gücün arkasında İslamiyet ile Hristiyanlık inancı olaylara yön verir. Bu destanların, Şamanist destanlardan farkı, Hristiyanlığa karşı mücadeleyi bir devlet ERK'i değil de, İslamiyet namına yüceltilmiş bir kahraman –Alp Gazi- yürütür*. (Öztürk 1985: 203) Buna ek olarak İslami ideoloji etrafında şekillenen destanlar, toplum hayatının gündelik ritüellerini İslamiyet çerçevesinde anlatır. Öyle ki, söz konusu destanlarda yer alan millî motifler oldukça enderdir.

2. Maaday-Kara ve Battal Gazi Destanları

Battal Gazi, Ahmed Tarran'la tanışmadan önceki adıyla Cafer ve onun anlatısı, VIII. yüzyılda Emevîler'in Bizans'a karşı açtıkları savaşta "el-Battal" (kahraman) lakabıyla şöhret kazanmış bir müslüman Arap emîrinin Türkler arasında yayılan kahramanlık menkıbelerinin destanlaştırıldığı bir halk hikayesi" (Ocak 1992: 206)'dir. Her ne kadar Cafer adıyla zikredilse de, Battal Gazi'nin asıl adının Abdullah olduğu ve Ebu Hüseyin, Ebu Yahya ve Ebu Muhammed künyeleri ile tanındığı bilinmektedir (Köksal 1984: 37). Buna ek olarak Battal Gazi'ye Hz. Muhammed'in emanetini getiren Abdülvehhab Hazretleri ile ilgili çalışmalar, Battal'ın Abdüllah

el-Battal adıyla anıldığını da göstermektedir. Tarihi kişiliğinin yanında bir anlatı kahramanı olarak Battal Gazi, Türk destan kültüründeki kahramanın bütün özelliklerini yansıtır. Bununla birlikte söz konusu destanda, zamanın, mekânın, olayların ve kişilerin ele alınış biçimi eserin Türk destan kültüründen uzak olmasıyla yorumlanabileceği gibi, Türk kültürüne ait unsurlara da nadiren rastlandığı ifade edilmelidir.

Altay Türklerinin destanı Maaday-Kara ise, tam olarak Şamanizm etrafında şekillenmekte olup, Battal Gazi Destanı'nda olduğu gibi destan kahramanı Köğüdey-Mergen tam manasıyla Türk destan kahramanının bütün özelliklerini taşımaktadır; ancak Maaday-Kara'da ele alınan dünya, iki farklı din etrafında toplanan ve farklı doğrultuda teşekkül etmiş iki destan olmaları hasebiyle Battal Gazi Destanı'nda yer alan dünyadan oldukça farklıdır. Bu dünya, mitolojik dünya telakkisi bağlamında canlı bir varlık ve dolayısıyla destanın kahramanlarından biri olarak görülebilir.

a. Mekân

Battal Gazi Destanı'nda ele alınan dünya, cihat fikrini benimsetmek için kullanılmış bir araçtır. Nitekim Battal'ın mekânla olan münasebeti, o mekândaki insanların İslamiyet'e davet edilerek Müslümanlığı tercih edip etmemeleriyle alakalıdır. Zira destanın kendisi de İslamiyet'i yayma esası üzerine temellenmiştir. Bunun yanında, Battal'ın memleketi olan Malatya her ne kadar destanda geriye dönülen bir mekân olsa da, silik bir biçimde cenk edilecek bir yer olmaktan öteye geçmemektedir. Maaday-Kara'da ise mekân, tam anlamıyla ayrıntılı bir biçimde tasvir edilen ve kahramanların her hareketine eşlik eden Altay'dır. Oysa Battal Gazi Destanı'nda tasvir edilen kudretli yahut kalabalık düşmandır. Nitekim ele alınan destanların girişleri de bu hususu doğrular niteliktedir:

Alpin yüzü kızıl alev gibi/Ak yüzlü halk/Altay'ın eteklerini aşyp yükseldi./Tatlı dilli oymak/Güneşin gözünü örtüp/Alacakaranlık dağı kaplayıp/Uğuldadı./Atın soluğu ince duman/Alaca davarı bir sürü,/Tüyleri birbirine degen sayısız hayvan/Ayın gözünü örtüp/Alaca dağı kaplayıp/Yeri tepe tepe dolandı./Yetmiş kollu mavi ırmağı/içeçeci su diye bildi,/Ulu kale misali yedi dağı/Otlağı diye benimsedi,/Yerin boyun damarını kesip/Yetmiş yıl burayı yurt bilip/Alp pehlivan Altay'da yaşadı. (Naskali Gürsoy 2015: 34)

Ashabın içerisinde bir yiğit; uzun boylu, güzel yüzlü, adı Abdülvehhâb. Ayağa kalktı, Resulullah'ın önünde dua etti ve: 'Ya Resulullah! Çok sefer yaptım ve çok memleketler gördüm. Ama gördüğüm memleketler içinde Rum (Anadolu)'dan daha iyi yer hiç görmedim. Şehirleri birbirine yakın, suları pek fazla, çeşmeleri çok, havası güzel, nimetleri bol ve insanları garip, dost ama kafirdir. İnşallahu teali o memleketi Tanrı Müslümanlara nasip eder.' dedi. (Demir ve Erdem 2006: 66)

Görülebileceği üzere her iki destanında da giriş kısımlarında mekân yer almaktadır. Ancak bu yer alış, Maaday-Kara Destanı'nda yaşanan, yaşanılmak istenen, geleneği taşıyan, ritüelin, inancın ve kahramanın hâkim olduğu Altay'dır. Üstelik destanda kullanılan "Altay" ifadesi ise coğrafi bir sınırlama olmaksızın bütün dünyayı kapsamaktadır. Dolayısıyla dünyanın, bir başka deyişle Altay'ın sunuluşu dinleyicinin destanın havasına hazırlandığı ve kahramanın içine düşeceği dünyayı yansıtmaktadır. Bu nedenle Maaday-Kara'da sunulan dünya, alpin dünyasıdır. Battal Gazi Destanı'nın ise sözlü gelenekte yaşadığı göz önüne alındığı takdirde dinleyicinin hazırlandığı dünya, olayların hazırlandığı, fethedilmemiş, herhangi bir kültürel unsur yahut geçmişin bulunmadığı bir coğrafyadır. Battal Gazi Destanı'nda bu coğrafya, İslamiyet'in yayılması gereken bir dünyadır. Maaday-Kara Destanı'nda ise, toplumun yurdu, yurtu¹ elinde tutmak için mücadele verdiği, Battal Gazi Destanı'nda "kâfir" olarak adlandırılan kişilerin karşılığı olan düşmanların dahi ait oldukları bir yer olarak belirginleşir.

Battal Gazi Destanı'nda mekân, gerçek dünyadan olağanüstülüğe doğru seyreden bir mahiyet taşır. Nitekim olayların seyrinde olduğu gibi, mekânın da anlatının seyri doğrultusunda Anadolu'dan Kaf Dağı gibi masallarda görülen bir diyara doğru genişlemesi ve yine anlatının sonuna doğru gerçek dünyaya tekrar dönüşü bunun bir göstergesidir. Destanda Kaf Dağı her ne kadar anlatının sonuna doğru olayların cereyan ettiği bir mekân hâline gelse de, anlatı içerisinde, bu dağ, güneşin doğduğu, 'doğu' anlamında da kullanılmıştır.

Sabah oldu, güneş Kaf Dağı'ndan baş kaldırdı, dünya aydınlandı (Demir ve Erdem 2006: 100).

Maaday-Kara Destanı'nda yer alan dünya, Battal Gazi Destanı'na göre daha belirgin bir seyir halinde ilerler. Öyle ki, destadaki dünya tümüyle olağanüstüdür ve bu olağanüstü dünyanın tamamı, bahsedildiği üzere Altay'dır. Üstelik destanda, Erlik Han², Kara-Kula Han ve Abram-Moos Kara-Taacı dışındaki bütün diğer kahramanlar/varlıklar, hatta destanın başkahramanı Kögüdey-Mergen'i engellemek isteyen ve yukarıda adı geçen üç 'kötü' karaktere (Erlik Han, Kara-Kula Han ve Abram-Moos Kara-Taacı) yardım eden varlıklar dâhi 'benim' olarak nitelendirilir. Nitekim bütün bir evrenin Altay oluşu yalnızca başkahramanın yurdu, koruması gereken ana bir Altay olmasından çok, bütün bir dünyaya verilen yerel bir adlandırma olarak belirginleşir. *Atalarının gibi Güney Sibiryâ halklarının zaman – mekân görüşlerinde de, Kâinatın niteliksel çeşitliliği inançlara yansımıştır. İnsan için orta, yani gerçek dünya, algılanması ve benimsenmesi bakımından en uygun ve en ulaşılabilir mekândı. Ancak yaşam tarzı*

¹ Altaylıların ikametgâhı umumiyetle keçe çadırdan ibarettir (yurt). (Radloff 1956: 278)

² Altaylıların izahına göre Erlik –kuvvetli, güçlü demektir. Bazı Türkologlar bu kelimeyi "erklig" kelimesinin bozulmuş şekli sayarlar. [...] Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. (İnan 1976: 28) Altaylılar her zaman, özellikle de hastalık hüküm sürdüğü dönemlerde Erlik'ten çok korkarlar. Doğrudan adını söylemekten sakınarak ona kısaca *kara neme* (kara bir şey) olarak seslenirler. Bundan başka onu küstah, edepsiz (*Kal Erlik*) inatçı, uyumsuz olarak da (*Pos Erlik*) adlandırır. (Anohin 2006: 4)

ve uğraşlar, gerçek dünyanın daha da benimsenecek boyutlara daralmasını belirlemiştir. Bu küçük dünyalardan her biri minyatür Kâinat olarak algılanmaktadır. (Lvova ve diğerleri 2013: 38)

Abram-Moos Kara-Taacı'nın yeraltına dönmek istemediğini belirttiği bölümde söz konusu durum daha belirgin bir biçimde görülür. Zira destanın aktarıldığı başlangıç bölümde zikredilen mekân da Altay'dır. Fakat söz konusu karakter kendi yeraltı dünyasını da aynı biçimde adlandırır:

Ay ışığı olmayan Altay'dan/Aylı yere geldim ben,/Güneş ışığı olmayan Altay'dan/Güneş ışıklı yere geldim ben/Ulu kağanın karısı oldum ben/ Rahat hayata alıştım en/Benim Altay'ıma gitmem ben dedi,/Anneme babama dönmem ben, dedi. (Naskali Gürsoy 2015: 175)

Battal Gazi Destanı'nda ise tesadüf edilen evren bahsedildiği gibi halk anlatılarındaki olağanüstü mekânları içerse de, esasında destandaki coğrafyanın rolü İslamiyet'in benimsendiği alanları göstermektedir. Ne var ki Battal Gazi Destanı'nda da 'ulu' dağ ifadesi kullanılsa da, bu yalnızca eski Türk inançlarının silik bir biçimde yansıtıldığı ve yalnızca 'heybet' ifadesini nakleden bir kullanımdır. Diğer taraftan Maaday-Kara Destanı'nda, dağlar, ağaçlar ve hayvanlar, Şamanizm etrafında nakledildikleri için tabiatın bir parçası olmaktan çok, destanın kahramanları arasında yer alabilecek birer hüviyete sahiptirler. Nitekim bilindiği üzere Altay Şamanizmi'nde hemen her tabiat unsurunun kendine ait birer iyesi vardır.³

Bahadır oğluna beşik kurdu./'Bu kara dağ,/Baban olsun, yavrum'dedi./'Bu dört gövdeli kayın,/Anan olsun, yavrum' dedi./[...] Başına saç ördüren/Bereketli Altay'ın sana yardım etsin, dedi./ Baldırına et veren/ Gür kayın seni kutsasın, dedi. (Naskali Gürsoy 2015: 58)

Seyyid Battal burayı güzel görünce: 'Bir süre çevreyi, dolaşayım.' dedi. Bunlara da: 'Siz burada durun. Ben göreyim, nasıl bir yerdeyim?' deyip gitti. Bir tepeye çıktı ve çevreye baktı. Gördü ki bir sahranın ortasında bir ulu ağaç var. Dalları gökyüzüne ulaşmış. Dibinde birkaç kubbe. Birisi kızıl altından, bir kubbe zümrüitten, bir kubbe ak macundan. Seyyid Battal şaşırıldı. Hemen sürüp bunların yanına geldi. Orada abdest alıp namaz kıldı ve güzel sesiyle Kuran okudu(Demir ve Erdem 2006: 305).

Görülebileceği üzere her iki destanda da ulu bir ağaçtan söz edilmektedir. Elbette bu söz ediş oldukça farklılık göstermektedir. Nitekim her iki destanda da söz konusu ağaçların ele alınış biçimleri farklıdır. Zira Battal Gazi'nin rastladığı ağaç Kaf Dağı'na giderken karşısına çıkmıştır. Dolayısıyla kendi kültürüne ait değildir yahut öyle olsa bile destanın esasını teşkil eden cihat fikri, bu duruma gölge düşürmüştür. Öyle ki, Battal Gazi'nin şaşırması buna delalet eder ve İslamî çerçevede gelişmekte olan bir anlatının kahramanı olması hasebiyle namaz kılar ve Kuran okur. Oysa Maaday-Kara Destanı'nda sıkça tesadüf edilen, kayın ve kavak ağaçları, Türk mitolojisinde

³ İye: Eski Türk din-mitolojik düşüncesindeki gizli doğa güçlerine olan inancı anlatan, belli doğal objelerin koruyucuları veya sahipleri sayılan varlıkların genel adı. (Beydilli 2005: 269)

oldukça önemli bir yere sahiptir ve işlevselliği sıkça mitik metinlerde tekrar edilir. *Türk kültürünün ve mitolojisinin en önemli ağacı kayındır. O, Tanrı'nın ağacıdır. Kayın, iyi ve koruyucu ruhların yeryüzüne inme yoludur. Kayın ağacının yetiştiği yer, Tanrı kutunu içine sindirir.* (Ergun 2004: 196)

Bunun yanında, her iki destanın da farklı dinler etrafında şekillenmesi hasebiyle, ele alınan dünyaların kozmogonik yapısını da farklı kılmıştır. Nitekim Battal Gazi Destanı'ndaki dünya İslami yaratılış ustüresinin dışına çıkmayan bir doğrultudadır. Her ne kadar destanda İslami inanca ait olmayan ifadeler ve varlıklar yer alsada, dünyanın seyri ve işleyiş biçimi genel hatlarıyla söz konusu inanç sistemine uygun bir biçimdedir. Sunulan biçimler ise, Maaday-Kara Destanı'ndaki gibi evrenin temel değerlerini ele alan bir boyutta olmayıp, yalnızca olağanüstülüklerin göze çarpmadığı bir doğrultuda seyredir. Maaday-Kara Destanı'nda ise, evrenin/Altay'ın bazı temel bilgileri de aktarılmaktadır. Görülebileceği üzere her iki destanda da din oldukça önemli bir hususken, Maaday-Kara Destanı'nda inanılan dinin bütün özellikleri, bilgi verebilecek bir biçimde sıralanmıştır. Öte yandan Battal Gazi Destanı ise tamamen İslamiyet etrafında teşekkül etmiştir ve amaç dine ait bilgiler sunmak değil, cihat anlayışını benimsetmek, İslamiyet'i makbul ve hakiki göstermektir. Zira 19 bölümden oluşan söz konusu destanın hemen her bölümünde abdest almak, namaz kılmak, Kur'an okumak yahut İslamî ibadet anlayışına uygun ameller yer almaktayken, hiçbir bölümde söz konusu ibadetlere dair herhangi bir malumat zikredilmemektedir.

Yer ile göğün kavuştuğu yerde/Yetmiş ırmağın ağzında/Toybodun koyunda/Kara ırmağın doksan arşın dibinde/Dünyayı ayakta tutan birbirine eş iki/Balinaya seni yedirmezssem,/Yutturup parçalamazsam,/Gör bak diye tehdit savurdu (Naskali Gürsoy 2015: 68-69).

Benzer sayılabilecek motiflerden birisi, mekânı da kapsayan havanın durumu ve bu durumun değiştirilebilmesi hadisesidir. Bilindiği üzere Türk mitolojisinde yada (cada, cat, yat) taşı oldukça önemli bir yere sahiptir. *Türk kavimlerinde çok eski devirlerinden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türkler'in cediti âlâsına yada (yahut cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş, şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır* (İnan 1986: 161). *Altay Tatarlarının da 'yada yas' adını verdikleri sihirli bir taşları vardır. Granö, Fince kaleme aldığı seyhâtnamesinde, bu gölgede yaşayan dağlıların bu taş yardımıyla havayı istedikleri gibi değiştirebileceklerine ve Yimen ormanlarında bu taşlardan bulunabileceğine inandıklarından bahseder* (Harva 2015: 182). Ele alınan destanlarda da yada taşına tesadüf edilmektedir fakat söz konusu taşın ele alınış biçimleri farklıdır. Zira Battal Gazi destanında havanın değiştirilmesi hadisesi 'cazu' olarak adlandırılan büyücüler tarafından gerçekleştirilir ve söz konusu büyücülerin

havayı değiştirmesi mevzusu bir taş yerine efsun okumak suretiyle icra edilir. Üstelik ‘cazu’ların efsunları yalnızca havayı değiştirmek suretiyle de kullanılmaz, buna ek olarak bir kaç damla sudan sel meydana getirme, takat kesme gibi büyüler de gerçekteştirirler:

Esatur buyurdu, kâfir askerinin başları bir hep birlikte hamle yaptılar. İki askerler birbirlerine karıştı ve kılıç kılıca girdiler. O anda Huru Cazu sundu, yerden bir avuç toprak aldı ve bir efsun okudu, Müminlerin üzerlerine saçtı. Bunun üzerine koyu bir karanlık oldu, karanlık Müminlerin üzerine çöktü, elleri bağlandı ve takatleri yok oldu. (Demir ve Erdem 2006: 273)

Gözün seçemediği gümüş bozkıra/Koşup silkindi./Yada taşını burnundan püskürünce/Keskin bir soğuk bastırdı./Altaylar donup kaldı./Demir kavak çatırdayıp yarıldı (Naskali Gürsoy 2015: 71).

Her iki destanda da dikkati çeken bir diğer husus ise, düşman ya da kafir olarak nitelendirilen insan ya da varlıkların yaşamış oldukları coğrafyaya ilişkin aktarımlardır. Battal Gazi Destanı’nda bahsedildiği üzere, düşmanın coğrafyası destanın teşekkül etme sebebine de bağlı olarak ele geçirilecek bir mekân, İslamî hakikatin yayılması gereken bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın, destanın giriş bölümünden de aktarıldığı üzere yalnızca havası ve suyu güzeldir, çeşmeleri çok, şehirleri birbirine yakındır. Üstelik herhangi bir mekânın adlandırılışı da düşmanın/kâfirin yahut Müslümanların orada olup olmadıklarına dair bilgi verecek kadar öneme sahiptir. Diğer taraftan, Battal yahut ona yardım edenler, herhangi bir düşmanla ilk karışlaştıklarında karışlaşılan mekâna ait tasvirlerden ziyade, düşman askerinin kalabalıklığı, gaddarlık yahut bir arada oluşu hakkında bilgiler verilir. Oysa Maaday-Kara Destanı’nda düşman yurdu dahi ayrıntılı bir tasvirle ele alınır. Üstelik düşman yurdu da yolculuğun aktarılmadığı ve doğrudan varılan bir yer değildir. Nitekim Köğüdey-Mergen’in düşmanlarından biri olan Kara-Kula Kağan’ın yurduna varışı hem Altay’a olan genel bakış ağısını, hem de düşmanın yurdunun tasvir edilmesi bakımından önemlidir.

Kara-Kula’nın Altay’ına/Nihayet ulaşmıştı./Çürümüş yaprağı yok, demir bozkır/Altay’ı böyle idi Kağan’ın. Çürümüş yaprağı yok, demir lkavak,/Ağacı böyle idi bu kahramanın./Doksan kollu kara ırmak/Çağlayarak akıoyrdı./Doksan cepmeli kara dağ/Yükselmiş dikiliyordu./Doksan ulu vadi uzanıyordu./Kara ırmağın kenarında/Kara-Kula’nın yurdu duruyordu. (Naskali Gürsoy 2015: 126)

Seyyid Battal bir gün gitti, bir yere ulaştı. Gördü ki kâfir askeri konaklamış. Sayıları yüz bin civarında. Orada bir kişiye haber sordu: ‘Bu kimin ordusudur?’ O kişi: ‘Kayserin askeridir. Malatya üzerine gidiyorlar ki Muhammedileri ortadan kaldıralar.’ dedi. (Demir ve Erdem 2006: 174)

b. Zaman

Destanlar, bilindiği üzere yapıları itibariyle tamamıyla gerçeklik olgusu etrafında şekillenmezler. Bu nedenlerle destanlarda ele alınan zaman belirgin bir biçimde aktarılmayabilir. Nitekim Maaday-Kara Destanı'nda olayların geçtiği zaman yalnızca şimdiki zamandır ve zamanın ele alınış biçimi de gerçeklik olgusuyla inşa edilmemiştir. Söz konusu destanda tarihsel bir zaman yerine sıkça tekrarlanmasa da döngüsel zamana ait ifadeler (gün, gece, mevsimlerin değişimi) yer almaktadır.

Battal Gazi Destanı ise İslamiyet'ten sonra teşekkül eden bir destan olması ve Battal Gazi'nin tarihi kaynaklarda da yer alması hasebiyle zamansal olarak daha gerçekçi bir profil sergilemektedir. Nitekim destanda Cebrail vasıtasıyla Battal Gazi'nin geleceği Hz. Muhammed'e bildirilir:

Elçiliğin hükmü tamam olunca, iki yüz yıl sonra bir yiğit dünyaya gelecek, uzun boylu, güzel yüzlü, buğday tenli olacak. Pehlivanlıkta Hamza'ya, heybette Ali'ye benzeyecek, zekilikte Emir ve Ümmiye'den ziyade olacak. Yalnız yürüyecek, dört kitabı bilecek. Yüksek ses ile bir şey okuduğunda havadan kuşlar aşağı dökülecek. O Cafer Anadolu'yu fethedecek. Kiliselerini yıkıp yerine mescitler ve medreseler yapacak. İstanbul'un kapısını o açacak. Keşişlerin ciğerini kebab eyleyecek (Demir ve Erdem 2006: 67)

Aktarıldığı üzere Hz. Muhammed döneminde geleceği bildirilen Battal Gazi, bu yönüyle tarihsel ve gerçekçi bir karakter olarak destanın başında sunulur. Nitekim bahsedildiği gibi İslamiyet'i Battal'ın kişiliğinden yola çıkarak sunan söz konusu destan, bu yönüyle inandırma vasfını taşımaktadır. İşbu nedenle Battal Gazi Destanı, Maaday-Kara Destanı'na göre daha gerçekçi bir karakter taşımaktadır. Zira Maaday-Kara Destanı, inandırma vasfından ziyade duygulandırma rolü üstlenerek Battal Gazi Destanı'ndan farklılık gösterir. Bu nedenle de ele alınan Altay Destanı'nda zaman daha itibarî bir karakter taşımaktadır. Nitekim Maaday-Kara Destanı'nda 90 yıl süren bir toy aşağı yukarı Battal Gazi Destanı'nda Battal'ın ömrü kadardır:

Kağanı yedikleri için/Doksan yıllık bir toy hazırlıyorlar,/Yetmiş yıl sürecek bir kutlama yapıyorlar/Yurtlarına sağ salım döndükleri için/Dağlar kadar et kesip/Irmaklar kadar içki yığıyorlar. (Naskali Gürsoy 2015: 188)

Seyyid Battal: 'Ey Benim gözümün nuru dedem! Doksan dokuz yıldır Allah aşkına, senin hürmetine ve dinin yoluna gazalar yaptım. Ahir vakitte yaşlılığım geldi. Umarım ki toprağım senin yanında olsun.' dedi. (Demir ve Erdem 2006: 345)

Her iki destanda da bahsedildiği gibi döngüsel zamana ait ifadeler yer almaktadır ancak bu yer alış, Battal Gazi Destanı'nda daha girift bir yapı hâindedir. Öyle ki, yer yer günün vakitleri ezanla bağlantılı bir şekilde sunulurken, destanın muhtelif bölümlerinde de de sabahın oluşu Kaf

Dağı'ndan güneşin baş kaldırmasıyla ifade edilir. Maaday-Kara Destanı'nda ise döngüsel zaman daha sabit bir doğrultuda seyretmektedir:

Akşam karanlığı inince,/On bin yıldız belirince/Bağışlanmış o yavruyu koynuna alıp/Yaşlı kadın şimdi/Ağaç kabuğundan çadırına/ Gitti yattı ve uyudu. (Naskali Gürsoy 2015: 88)

Bu tarafta sabah oldu, müezzin ezan okudu, müminler yine mescitte bir araya geldiler. (Demir ve Erdem 2006: 79)

Sabah oldu, güneş Kaf Dağı'ndan başkaldırdı, dünya aydınlandı. (Demir ve Erdem 2006: 99)

c. Olay, Epizot ve Motif

Olaylar açısından her iki destan da benzerlik göstermekle beraber, Battal Gazi Destanı, Maaday-Kara Destanı'na göre daha “olay odaklı” bir anlatıdır ve olaylar daha mühim ve sık bir rol üstlenmiştir. Bahsedildiği üzere mesnet arayışıyla başlayan Battal Gazi Destanı, İslam eksenli bir anlatı seyri ihtiva etmesi nedeniyle ümmet etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle destanda toplumdaki yola çıkılarak bireyi temele alan bir sistem göze çarparken, Maaday-Kara Destanı'nda ise bireyden yola çıkılarak toplumu temele alan, toplum eksenli bir birliktelik ve anlatı seyri göze çarpmaktadır.

Türk destanlarının anlatımı, genel olarak bir 'sorunla' başlar ve bu geleneksel bir yöntemdir (Oğuz 2014: 170). Bu nedenle sorunun ortaya atılışı ve çözüm süreci destan olaylarının temelini oluşturur. Dolayısıyla ele alınan destanlarda olayların ortaya çıkışında da bir farklılık görülmektedir. Zira Battal Gazi Destanı'nda, Hz. Muhammed'in hatıranın Rum'a meyletmesi bir sorun olarak aktarılırken, Maaday-Kara Destanı'nda ise sorun Altay'ın ak halkının, Köğüdey-Mergen'in babası Maaday-Kara, annesi Altın-Targa'nın ve malının Kara-Kula Kağan tarafından kaçırlmasıdır. Dolayısıyla bahsedildiği üzere Battal Gazi Destanı'nda temel yönelim 'fetih ve yayılmak', Maaday-Kara Destanı'nda ise 'kurtarmak'tır.

Zaman ve mekân bölümlerinde de ifade edildiği gibi Battal Gazi Destanı'nda zamanın ve mekânın işlevselliği yalnızca İslamiyet'in yayıldığı alanı göstermek içindir. Dolayısıyla temele alınan gaza fikri, İslamiyet'in ve İslam'a hizmet eden bir 'gazi'nin kudretinin gözler önüne serilebilmesi için olaylar silsile hâlinde ve biri çözülürken yenisi baş gösteren, normal/gerçek bir seyirden olağanüstü boyuta ulaşan bir doğrultuda seyretmektedir. Nitekim destanın ilk bölümlerinde yalnızca insan olarak düşmanlarla mücadele etmekte olan Battal, destanın son bölümlerine doğru doğaüstü varlıklarla ya da sayıca oldukça fazla düşmanla mücadele etmeye başlar. Üstelik destanın İslamiyet etrafında şekillenmesi olaylar nihayete de vardiirılmaz. Nitekim destanın sonunda Battal Gazi Rum'u İslamlaştırmak uğrunda şehit olmuştur ve oğullarına da rüyalarına girerek nasihatler vermektedir. Dolayısıyla Battal'ın oğullarına verdiği nasihatler vasıtasıyla anlatının sonunda dinleyici/okuyucuya destanın işlevi dolayısıyla Battal'ın ömrü boyunca tamamlamaya çalıştığı 'cihat' fikri de benimsetilmiş olur.

Maaday-Kara Destanı ile Battal Gazi Destanı her ne kadar olayların içerikleri yönünden benzerlikler gösterebilir de; olayların ele alınış biçimleri ve anlatının zenginliği hususunda oldukça farklılaşırlar. Zira, Battal Gazi Destanı'nda temel gaye '*Allah'a hizmet ederken topluma da hizmet etmiş olmak*' iken Maaday-Kara Destanı'nda doğrudan hizmet edilen toplumdur. Bu yönüyle Maaday-Kara Destanı, inandırmaktan çok millî duygular üzerine inşa edilmesi nedeniyle tek bir ana olay etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle Maaday-Kara Destanı'ndaki kişiler ve olaylar, Battal Gazi Destanı'nın yoğunlaştırılmış bir biçimi olarak okunabilir.

Kahramanlar arasında ortak olan eylemlerden biri, Battal Gazi'nin Emir Ömer'den kızını istediğinde, Emir Ömer'in Hindistan'daki ak fili istemesi, Kögüdey-Mergen'in ise Ay Kağan'ın kızı Altın-Küskü'yü almaya hak kazandıktan sonra kızın babası Ay Kağan tarafından yeri ayakta tutan balinalardan birinin kanadını ve kara dağın yamacındaki iki erkek ayıdan birini istemesidir. Her iki kahramandan da istedikleri kızlara karşılık olarak yapılması istenenler zorlu birer test anlamına gelmektedir. Bir başka ortak eylem ise kahramanları ana olaylara götürecek, Kögüdey-Mergen'in ise Kara-Kula Kağan'ın nasıl öldürüleceğine dair bilgiyi edinmesinde sergiledikleri ortak tavidir. Battal Gazi, babasının katili olan Şemaseb'i ve onun yanındakileri öldürmek için saki rolüne bürünerek onları sarhoş edip canlarını alır. Kögüdey-Mergen ise, "*akacak kanı yok*" olarak nitelendirilen Kara-Kula Kağan'ın nasıl öldürüleceğine dair bilgiyi alabilmek için yedi lamaya sakilik yapar.

Her iki destanda da birer eylem olarak rüyanın işlevleri benzer kullanımlarla işlenmiştir. Bu işleniş, Battal Gazi Destanı'nda daha sık ve sürekli yardıma muhtaç olduğu anda haber veren, imana getiren bir eylemdir. Nitekim bahsedildiği üzere İslami bir temel oluşturma gayesiyle teşekkül eden eserde Hz. Muhammed'in destana kahramanın zor duruma düştüğü anda dâhil olması olağandır. Bu nedenle Battal Gazi Destanı'nda rüyanın yeri ve işlevi bir eylem ve motif olarak oldukça ehemmiyetli bir yere sahiptir. Maaday-Kara Destanı'nda ise rüyanın kullanımı daha silik bir mahiyet taşımakla beraber destanın tamamında haber verici olarak kullanıldığına bir kere tesadüf edilmiştir. Bu kullanım da Battal Gazi Destanı'ndan farklıdır. Zira Battal Gazi Destanı'nda rüyada haberi veren bahsedildiği üzere Hz. Muhammed'in kendisidir, bir başka ifadeyle destanda 'iyi' olarak nitelendirilen taraftır. Oysa Maaday-Kara Destanı'nda haberi veren Erlik Bey'in kızı Kara-Taacı'dır. Bunun dışında söz konusu destanda kahramanın uykusu Battal Gazi Destanı'nda olduğu gibi özel bir anlam taşımamaktadır. Battal Gazi Destanı'nda ise kahramanın uykusu yahut rüya görmesi kahramanın uyarılması için bir iletişim biçimi olduğu kadar başına bir şey geleceğini ya da ona yardım edileceğini haber veren bir motiftir.

"Sonra dinlenmek için uzanıp uyuyakaldı/Uykuya varınca bir rüya gördü/Erlik Bey'in kıymetli kızı/Elçi olup gelmiş. 'Namlı şanlı Kögüdey-Mergen,/Yeraltına gelsin deyip/Ulu babam çağırdı./Altın küskü isimli kızı da/Beraberinde alsın deyip/Babam Erlik buyurdu' dedi./Bunu

duyan Köğüdey-Mergen/Feryad edip bağırarak / Uyanıp gördü ki/Zehirli ok atmaya hazır,/ Kurşun tokmağı sürükleyerek,/Doksan kenarlı mızrağı ile / Bakır küpeleri şakırdatarak, /Bakır burnu parıldatarak / Erlik Bey'in kıymetli kızı/Oraya gelmiş". (Naskali Gürsoy 2015: 241-242)

O gece Behnam Resul hazretini rüyasında gördü. İleri çıkıp Resul Battal'ın önünde iman getirdi, Müslüman oldu. Hz. Resul: 'Ya Behnam! Şu dünkü gün sizinle cenk eden pehlivan benim ciğer-guşem, oğlum Seyyid Battal Gazi'dir. Şimdi filan viranede yatıyor. Hemen kalk, onun yanına git. Onu makamınıza alın, gelin ve tedavi edin. Eğer dediklerimi yaparsanız yarınki gün benim şefaattimden mahrum kalmazsınız. (Demir ve Erdem 2006: 230)

Türk destanları ve efsanelerinde en çok kullanılan motiflerden biri olarak şekil değiştirme mevzusu her iki destanda da önemli bir yere sahiptir. Battal Gazi Destanı'nda şekil değiştirme daha gerçekçi bir biçimde işlenmiş ve dolayısıyla şekil değiştirmek yerine kılık değiştirme biçiminde ele alınmışken, Maaday-Kara Destanı'nda şekil değiştirme motifi tamamıyla fiziksel olarak değişmek, efsanelerdeki gibi dönüşmek suretiyle kullanılmıştır. Elbette efsanelerde yer alan şekil değiştirme kalıcı olsa da Maaday-Kara Destanı'ndaki şekil değiştirme geçici ve istek dâhilinde gerçekleştirilen bir eylemdir. Her iki destanda da şekil değiştirmenin amaçlarının aynı sayılabileceği kısmen söylenebilse de, Battal Gazi Destanı'ndaki kılık/şekil değiştirme motifi daha sık tekrar edilmektedir. Destanın bir başka bölümünde ise Erlik Bey'in kızı Kara-Taacı, Köğüdey-Mergen'in evleneceği kadın Altın-Küskü'yü kaçırdıktan sonra kendisi Altın-Küskü kılığına, Altın-Küskü'yü de kocakarı Cebelek'e dönüştürür. Köğüdey-Mergen'e yönelik yapılan bu hileli şekil değiştirmelerin ilkinde Köğüdey-Mergen bu tuzağa düşerken, ikincisinde ise atının uyarması vasıtasıyla bu kötü durumdan kurtulur. Köğüdey-Mergen'in şekil değiştirmesi kimse tarafından fark edilmezken, Battal Gazi'nin kılık değiştirmesi genellikle yakınları tarafından fark edilir.

Her iki destanda kullanılan bir başka motifse zehirdir. Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Battal, Müslüman kimliği altında gizlenen bir Hıristiyan olan Beyza tarafından zehirlenir. Battal'la beraber aynı yemekten yiyen arkadaşları ise bu zehirden ötürü can verirler. Battal Gazi'ye ise son anda "İstifa-i zahidin kızı Rabia" olarak kendini tanıtan bir kadının yardımıyla kurtulur. Maaday-Kara Destanı'nda ise zehri içkilere ve yemeklere katan doğrudan Kara-Taacı'nın kendisidir. Üstelik Köğüdey-Mergen de onun misafiridir. Önemli olan bir başka ortak motifse 'murat alamama'dır. Köğüdey-Mergen'in Altın-Küskü'yü alabilmek için bütün zorlu sınavları vermesinden sonra Kara-Taacı Altın-Küskü'yü kaçırmış ve tıpkı Battal Gazi Destanı'nda olduğu gibi Altın-Küskü'nün babası kızının kaybolduğunu/kaçırıldığını bildirir. Bunun üzerine Köğüdey-Mergen, Altın-Küskü'yü Kara-Taacı'dan kurtarmaya gider. Battal Gazi Destanı'nda ise, Emir Ömer'in kızını isteyen Battal, Emir'in istediklerini yerine getirdikten sonra döndüğünde, Malatya'yı talan edilmiş vaziyette bulur ve kızın kaçırıldığını öğrenir. Bunun üzerine kızı bir başkasıyla evlenmek üzereyken engeller ve murat alır. Her iki destanda 'murat alamama'

sürecinde küçük de olsa farklılıklar görülmektedir. Bunlardan ilki, Ay Kağan'ın isteklerini Köğüdey-Mergen'in bütün zorlukları geçtikten sonra sunması, Emir Ömer'inse kızını vermemek için isteklerde bulunmasıdır. İki anlatıda da kızların babaları isteklerinden bir müddet sonra pişmanlık duyarlar.

d. Kişiler

1. Maaday-Kara ve Hüseyin Gazi

Maaday-Kara Destanı'nın başkahramanı Köğüdey-Mergen'in babası ile Seyyid Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi, 'baba' figürleri olarak benzerlikler taşımaktadır. Maaday-Kara, oğlunun olduğunu öğrenmesi üzerine kederlenir ve onu Kara-Kula Kağan'a esir olmaması için bir yerde saklar. Battal Gazi Destanı'nda ise Hüseyin Gazi, kaçan bir geyiği kovalamak üzere bir mağaraya girer ve orada bir ata rastlar. Mağaradaki atın gaipten gelen bir sesle Hüseyin Gazi'yle gitmesine razı olur ve ses "*Ya Aşkar! O yiğide itaat et. Henüz vakit dolmadı. Dolunca ben buradan çıkacağım. Seni Hakk teali Cafer'e gönderdi*" (Demir ve Erdem 2006: 69) diyerek Hüseyin Gazi'nin aklına Cafer adlı kişinin kim olduğu merakını nakşeder. O gece rüyasında yaşlı biri tarafından Cafer'in kendi oğlu olacağını haberini alan Hüseyin Gazi, bu suretle de oğlunun Rum'u İslam coğrafyasına katacağını öğrenmiş olur. Her iki destanda da bir şahıs olarak baba, anlatıların başlarında oldukça önemli bir yere sahip gibi gözükse de, bu durum Battal Gazi Destanı'nda tamamıyla değişir. Nitekim Battal Gazi Destanı'nın en önemli kişisi Battal'dır. Onun dışındaki herkes bir şahıs olarak geçici birer rol üstlenmiştir. Zira en büyük kahramanlıklarını yapan, yolundan asla sapmayan, korku duymayan sürekli Battal'dır. Oysa Maaday-Kara Destanı'nda amaç, topluma/Altay'a dolayısıyla da kahramanın kendi kimliğine hizmet etmesi olduğu için, destanlardaki sorun ve sorunun çözülmesi bahsi, Maaday-Kara Destanı'nda Köğüdey-Mergen'in halkı, malı ve özellikle de ailesinin kurtarılması esasına dayanır. Bu nedenle Köğüdey-Mergen'in babası Maaday-Kara, destanın son bölümlerine kadar ehemmiyetli bir rol üstlenmiştir.

Her iki destanda da, Maaday-Kara ve Hüseyin Gazi'de ortak olan unsur, ikisinin de düşman tarafından öldürülmesidir. Aradaki fark ise Maaday-Kara ve eşi birlikte Erlik Bey'in kızı tarafından öldürülür. Oysa Battal Gazi Destanı'nda Battal'ın yalnızca babası düşman tarafından öldürülür. Bu hadise destanın başlangıcında yer almaktadır ve öç almak, babasının yerine geçmek için Battal'a verilen bir rolün alt yapısını teşkil eder. *Demek ki olgunlaşan kahramanın "silahım olduğuna göre düşman gelmez" diyerek düşmanı evinde beklemesi iyi karşılanmaz. Batır kahramanlığını gerçek düşmanla savaş vererek yapmalıdır. Batır, şöhrete de böyle ulaşır* (İbrayev 1998: 238). Maaday-Kara Destanı'nda ise Köğüdey-Mergen ailesini kurtardıktan sonra Erlik ya da onun kızı Kara-Taacı ile ailesi öldürülene kadar herhangi bir münasebette bulunmaz. Ailesi öldürüldükten sonra ise Erlik Bey'i ve Kara-Taacı'yı öldürmeye karar verir.

2. Kögüdey-Mergen ve Seyyid Battal Gazi

En eski çağlardan beri cihana hâkim olmayı bir gaye edinen Türkler İslâmiyet'i iyice benimseyince, İslâmiyet ile kendi kültürleri arasında her sahada güzel eserler veren bir sentez vücuda getirirler. Bunlardan en önemlisi, eski Türk destanlarında yüceltilen 'alp tipi'nin 'gazi tipi' hâline gelmesidir (Kaplan 2004: 101). Söz konusu iki tip arasındaki geçişin ve bu geçişin akabindeki farkların ortaya konulması açısından Kögüdey-Mergen ve Seyyid Battal Gazi mühim bir önem teşkil etmektedir. Nitekim her iki kahraman da sırayla 'alp' ve 'gazi' tiplerinin bütün özelliklerini ihtiva etmektedirler.

Maaday-Kara Destanı'ndaki alp tipi, yalnızca Kögüdey-Mergen'e has bir vasıf olarak zikredilmez. Kögüdey-Mergen bu alplardan yalnızca biridir ve dinleyici/okuyucuya o anda sunulmakta olan, Altay'ın alplarından herhangi biridir. Alplardan herhangi biri olması, onun sıradan olarak görüldüğüne işaret olmamakla birlikte, hemen her alpin onunla aynı göksel nitelikleri taşıdığı anlamına gelmektedir. Nitekim destanın başlangıç kısmında alp tipinin genel özellikleri aktarılmaktadır:

Çadırın artık giderinden atılanları inekler yer / Büyük bir ulu bahadır idi o, / Kapısında insanlar ekmek yer, Yiğit bir kahraman idi o, / Yaz geldi mi/yağmur yağmaz yazları Altay'a / Kış geldi mi / Kırağı düşmez azametli dağlara / Yedi zirveli bereketli Çeret-Çemet dağının/ Dokuz zirveli Çemeten-Tuu'nun / Aksa da akmasa da ak ırmağının, /çağlasa da çağlamasa da gök ırmağının / Alp pehlivanı yiğidim, / Altay'ına döndü. Ay altında yaylanan/ Ala dağa 'ata' dedi, / Güneş altında uzanan/ Alacakaranlık ormana 'ana' dedi,/Otağa hayvanlarını salıp, / Ağaçlık yere yurdunu yerleştirdi / Tepeli korunaklara hayvanlarını salıp / Yaşanacak yere yurdunu oturttu. / Altay'ında yurt kurdu. (Naskali Gürsoy 2015: 33-34)

Battal Gazi Destanı'nda ise Battal'ın karakterinin, kimliğinin ve davranışlarının temel kaynağı İslamiyet'tir. Ayrıca destanda, Battal tek kahraman olarak doğru yoldan sapmayan nihai kişi olarak gösterilir. Nitekim Battal Gazi'ye Hz. Muhammed'den bir emanet getiren Abdülvehhâb dahi anlatının bir bölümünde dinden çıkar ve tekrar Battal'ın yardımıyla İslamiyet'e geri döner. Bu nedenle de bütün bir destan boyunca övülen Battal'ın kişiliği ve kimliğidir. Onun geleceği, destanın ilk bölümünde Cebail aracılığıyla haber verilmesi de gazi tipi olacağına bir nişanesi olarak belirir. Battal Gazi'nin Hindistan'a gidişinin anlatıldığı on birinci bölümde, Battal, ona mal biriktirmesini söyleyen eşi Gülendâm'a söyledikleri bu bahsi kanıtlar niteliktedir:

Ya Gülendâm! Sen işittin mi? Benim Resul'üme kâfirlerden her gün çok miktarda altın gümüş haraçlar gelirdi. Hepsini dervişlere ve fakirlere paylaşırdı. Bir tanesini bile bir sonraki güne bırakmazdı. Hazret-i Ali de öyle yapardı. Bunlar dünyaya meyletmediler. Her ne yaparlarsa Allah rızası için yaparlardı. Ben de onların soyundanım. Bu durum asla hata istemez. Her ne

yaparsam Allah rızası için yaparım. Dünyalık toplamak benim işim değildir. (Demir ve Erdem 2006: 227)

Buna ek olarak her iki kahramanın da geleceğine/talihine bakma hadisesi göze çarpmaktadır. Bu durum Battal Gazi Destanı'nda fal ve usturlaba bakmak suretiyle ve Battal Gazi doğduktan sonra gerçekleştirilirken; Maaday-Kara Destanı'nda Köğüdey-Mergen'in Kara-Kula Kağan'ı nasıl öldüreceğine dair bilgi yedi lamaların altın kitaba bakmasıyla öğrenilir:

Emir Ömer usturlap ilmini iyi bilirdi. Usturlaba baktı, talihini gördü, yıldızlara baktı, çocuğun talihini gayet iyi gördü. 'Ya Hüseyin Gazi! Bu oğlan gayet pehlivan olacak hem de dindar olacak. Hiç kimseye nasip olmayan işler başarmış olacak. Bu çocuğun adı Cafer olsun.' dedi. (Demir ve Erdem 2006: 69-70)

Yedi lama şaşırıp kaldı, / Ayağa kalkıp, / Ay falı kitabını getirdiler, / Karıştırıp incelediler, / Gübeş falı kitabını açtılar, / Altın kitabı okudular. / Şunu gördüler, / Maaday-Kara'nın Altay'ında, / Bahadır soylu biri doğmuş: / Pamuk yeleli gök boz atlı / Köğüdey-Mergen imiş bu yiğit. / Gücü çok onun, öcünü aldı, / Hilesi çok onun, onları aldattı. Maaday-Kara ile Altın-Targa'yu / Annesi ile babasını buldu. / Kara-Kula Kağan'ın / Kaderini öğrendikten sonra / Kendi yurduna doğru atını sürdü / Yolun yarısını katetti. (Naskali Gürsoy 2015: 155)

Diğer tarafından her iki kahramana ait geçiş süreçleri anlatılsa da (doğum, yetiştirme, evlenme ve ölüm/uzaklaşma) Battal Gazi Destanı'nda bu evreler hazırlık süreçleriyle beraber daha ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiştir. Nitekim bahsedildiği üzere Battal Gazi'nin gelişi bir haber üzerinedir. Bu nedenle gelişi belli ve beklenen bir hadisedir. Ayrıca Battal'ın ilk mücadelesine kadar olan dönem ayrıntılarıyla; ilim tahsil etmesinden, savaş sanatını öğrenmesine kadar sunulmaktadır. Oysa Köğüdey-Mergen destanda da anlatıldığı üzere savaşçı olarak doğmuştur. Battal Gazi'nin, ilk gerçek savaşını Köğüdey-Mergen'e göre daha geç vermesi de buna işaret etmektedir. Bunun yanında, her ne kadar Maaday-Kara Destanı daha mitik özellikleri ihtiva etse de, Köğüdey-Mergen, Battal'a göre insanın aynı zamanda güçsüz taraflarını da barındırmaktadır. Nitekim Köğüdey-Mergen'in hata yapmasıyla Battal Gazi'nin hata yapması arasında oldukça belirgin bir fark vardır. Zira Köğüdey-Mergen'in hatası bariz ve açık bir şekilde, tuzağa düşmek suretiyle olur ve kendisi de bu durumun farkında olmaz. Oysa Battal Gazi, destana göre gittiği yerde karşılaşacağı ve düşeceği tuzakların da bilincindedir. Üstelik söz konusu destanda Battal'ın hata yapışı aynı zamanda İslamî bir vesile taşır. Zira Battal Gazi'nin hata yapması, esir düşmesi ya da kuşatılmasıyla o bölgede ona yardım edebilecek ve genellikle yüksek bir mertebede bulunan kişi ya da kişilerin rüyasına Hz. Muhammed girerek hem onları Müslüman eder, hem de Battal Gazi'nin kurtarılmasını sağlar. Bu durum anlatıdaki İslamiyet'in rolünü sağlamlaştırmaktadır. Nitekim Battal Gazi'nin Müslüman ettiği kişi ya da kişilere genellikle savaş sırasında rastlanmaktadır. Söz konusu kişilere Battal ya Müslüman olmasını ya da onların canlarını

alacağını söyler. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in bahsedilen kişilerin rüyalarına girerek onları Müslüman edışı savaş alanında olmayan karşı dinden kimselerin daha ılımlı bir şekilde kazanılmasını ihtiva eder. Bu durum aynı zamanda destanın İslamî yönü göz önünde bulundurulduğu takdirde Müslüman olan kimseye yardımın bir şekilde ulaştırılacağını ve onların yardıma muhtaç bırakılmayacağını da göstermektedir. Oysa Kögüdey-Mergen'in hataları, destan kahramanının tecrübe kazanması için birer araç olarak görülebilir. Destanın tamamında birkaç hata yapan Kögüdey-Mergen'i bu durumlardan kurtaran atı ve alp dostlarıdır.

Her iki kahramanın da istekleri dışında düşmanla ilk kez karşı karşıya kalmaları Battal Gazi Destanı'nda kahramanın babasının yerini almasından sonra küffar askerinin gelmesi, Maaday-Kara Destanı'nda ise Altay'ın boş kalması üzerine Kara-Kula Kağan'ın saldırması suretiyledir. Buna ek olarak her iki kahramanın da nidaları olağanüstüdür:

Seyyid Battal gördü ki küffarın askeri meydanı tutmuş. Artık sabrı kalmadı. Ketayun'u orada bıraktı, kendisi ileri yürüdü. Üç kere nara attı. Kâfirler sandı ki gökyüzü birbirine vurdu. (Demir ve Erdem 2006: 264)

Gök boz atın ayak sesleri / Mavi göğün gürlenmesi gibi, / Kögüdey-Mergen'in nidası / Çok insanın sedası gibi. (Naskali Gürsoy 2015: 107)

Her iki destanda da söz konusu kahramanların başına gelen benzer olaylardan biri de, Battal Gazi'nin oğullarını, Kögüdey-Mergen'in de anne ve babasını aramaya koyulurken gittikleri yerlerin olağanüstülüğüdür. Nitekim Battal Gazi oğullarını aramak için Kaf Dağı'na gider. Masallara ait bir motif olarak bilinen Kaf Dağı'na gidişi, Kögüdey-Mergen'in yolculuğuna nazaran daha gerçekçi bir yapı taşır. Nitekim Battal Gazi, gemiye binmek suretiyle yola çıkar ve Kaf Dağı'na varır. Orada rastladığı canlılar da olağanüstü olmakla birlikte, bu durum, bir başka ifadeyle Kögüdey-Mergen'in Kara-Kula Kağan'ın Altay'ına gidişi Maaday-Kara Destanı'nda daha mitolojik ve arkaik bir mahiyete haizdir. Öyle ki, Battal Gazi'nin yolculuğu esnasında ifritleri öldürmesi gibi, Kögüdey-Mergen de yolculuğu esnasında bekçilik yapan, yolu bilen veya onunla 'öç alır bir biçimde' konuşan kimselerle mücadele eder.

Kөгüdey-Mergen'in de Battal Gazi'nin de düşmanları tarafından 'görklü' olarak tasvir edildiği her iki destanda da Battal Gazi'nin narası ve Kögüdey-Mergen'inse ok atması alemin sarsılmasına neden olur. Bunun yanında Kögüdey-Mergen'in babası Maaday-Kara ile Battal Gazi arasında da bir benzerlik vardır: Her iki kahramanın da yurtları talan edilir. Battal Gazi'nin yurdu onun haberi yokken ve Malatya'da değilken talan ediliyorken, Maaday-Kara'nın yurdu, kendisi de Altay'dayken gözleri önünde talan edilir. Bunun nedeni Maaday-Kara Destanı'nın arkaik destan, Battal Gazi Destanı'nınsa kahramanlık destan özelliklerini taşımalarıdır. Nitekim olaylar da her iki destan geleneğinin etkisi altında şekillenmiştir. *Bu olayların odak noktasında ise, destanın başkahramanı bulunur. Onun hal ve hareketlerinde, yaptığı işlerinde kendi hayatını düşünmek*

değil halkın menfaati için endişe etmek, kendini aşan yüce değerler uğruna hayatını harcamak daima ön plandadır. Bu bağlamda, başkahraman halkın sevdiği ve görmek istediği ideal bir insandır. Bu cephelerine dikkat ettiğimizde de 'kahramanlık' destanlarının 'arkaik' olarak adlandırılan destanlardan farkları ortaya çıkar (Çobanoğlu 2003: 46). Bu nedenle bir kahramanlık destanı olarak Battal Gazi Destanı'nda dikkati çeken kendini feda etme gayesiyle kendinden daha büyük bir emele hizmet eden kahramanken, Maaday-Kara Destanı'nda ise toplumunu daha özeldede ise ailesini ve malını kurtarma gayesiyle yola çıkmış ve eylemleri de yalnızca bu doğrultuda şekillenen bir kahramandır.

Battal-Gazi ve Köğüdey-Mergen'le ilgili bahsedilmesi gereken hususlardan bir diğeri de, ikisinin de 'öldü' olarak bilinmesi ve bunun akabinde şekil/kılık değiştirmek suretiyle mücadelelerine devam etmeleridir. Battal Gazi'nin kılık değiştirmesi daha önce de bahsedildiği üzere daha gerçekçidir. Söz konusu durumda da Battal Gazi, yüzünü siyaha boyayarak onu tanıyanlara dahi kendini tanıtmaz ve çeşitli mücadelelerde bulunur. Köğüdey-Mergen ise kendiyile fiziksel olarak benzeyen fakat farklı özellikleri bulunan altı alpla beraber Ay Kağan'ın yurduna, eşi olacak Altın-Küskü'yü almaya gider. Dolayısıyla her iki kahramanın da farklı suretlere bürünmeleri farklı şekillerde gerçekleşir. Bu husus, aktarıldığı üzere her iki destanın da farklı dönemlerde ve inanışların etkisi altında teşekkül etmeleriyle açıklanabilir. Bahsedilmesi gereken son husus ise destanların sonlarında kahramanların yeryüzünü terk etmeleri ve terk ediş biçimleridir. Battal Gazi'nin binlerce düşmanı öldürdükten sonra onu seven bir kadın tarafından atılan bir taşla ölür. Bu ölüm biçimi herhangi bir düşmanın hiçbir biçimde Battal Gazi'ye zarar veremeyeceği ve onun ölümünün dahi masum bir biçimde gerçekleşeceği fikri etrafında şekillenmiştir. Akabinde Battal Gazi'yi öldüren taşı atan Katanos'un kızı, cennette de Battal'la beraber olabilmek için intihar eder. Ölümünden sonra oğullarının rüyalarına girerek öğütler veren Battal, bu şekilde de fikrî ve manevî boyutta yaşadığını kanıtlamış olur. Maaday-Kara Destanı'nda ise Köğüdey-Mergen Altay'ını Erlik Bey'den, onun kızı Kara-Taacı'dan, Kara-Taacı'nın eşi Kara-Kula Kağan'dan temizledikten sonra halkına öğütler vererek gökyüzünde bir yıldız olacağını söyleyerek eşi Altın-Küskü'yle beraber yıldız dönüşür. Dolayısıyla her iki kahramanın da geride bıraktığı ve uyandırdığı bir bilinç göze çarpmaktadır. Battal Gazi, her ne kadar destanın her bölümünde sayısız düşmanla savaşmış yine sayısız kişiyi Müslüman etse de, savaşılacak düşmanlar ve fethedilecek yerler henüz sona ermemiştir. Bu nedenle destanda oluşturulmak istenen bilinç, bir başka deyişle verilmek istenen mesaj Müslüman toplumun sürekli tehlikelere ve tehditlere karşı hazırlıklı olması gerektiğidir. Oysa Köğüdey-Mergen'in verdiği mesaj daha refah içerikli bir mesajdır. Öyle ki Köğüdey-Mergen bir yıldız olup uçmadan önce Erlik'i yeryüzünde sildiğini ve dolayısıyla halkının rahatça yaşayabileceğini ifade eder. Her iki kahramanın da yeryüzünü farklı

şekillerde olsa da terk etmeleri ve farklı şekillerde olsa da halklarını gözetecelerine dair ifadeler kullanmaları ortaktır.

3. Gök Boz At ve Aşkar

Arkaik destanlarla kahramanlık destanları arasındaki farklardan biri de arkaik destanlarda çeşitli tabiat unsurlarının ve hayvanların kendilerine ait müstakil özelliklerinin bulunması, bir başka ifadeyle destanda yer alan kahramanlar arasında olmalarıdır. Dolayısıyla kahramanlık destanlarında tesadüf edilen dünyanın daha gerçekçi bir boyutta inşa edildiği görülebilir. Kahramanlık destanlarında hayvanlar birer av, çeşitli adları birer destanın gayesini ortaya koymak için kullanılan bir unsur; zaman ise tarihi bir mahiyet taşısa da edebî manada oldukça silik bir yapı halindedir. Buna göre her iki destanda da kahramanların vazgeçilmez yoldaşı olarak gösterilen ve 'kurban olduğum' ya da 'Hazret' ifadeleriyle nitelendirilen gök boz at ve Aşkar gerçeküstü unsurlar ihtiva etmektedir. Zira her iki atın da ortaya çıkışı ayrı birer anlatı mahiyeti taşıırken, söz konusu anlatı ve olağanüstülük Battal Gazi Destanı'nda Aşkar'ın ortaya çıkışı Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'nin onu bir mağarada buluşu ve atın mağaradan gelen gizemli sesi idrak ederek Hüseyin Gazi'ye boyun eğmesi şeklinde işlenir. Dolayısıyla Aşkar, yalnızca Battal Gazi için gönderilmiş olan bir yoldaş olması hasebiyle anlatıda bir kişi mahiyeti taşıyabilecek tek gerçekçi hayvandır. Nitekim Aşkar, anlatıda ilk ortaya çıktığı sırada sözü idrak ederek hareket etmesi dışında doğrudan bir olağanüstü özelliğe sahip bir hayvan olarak belirmese, Sibirya Destanları'nda olduğu gibi şekil değiştirmese, konuşmasa yahut uçmasa da dolaylı olarak Aşkar'ın doğüstü güçlere sahip olduğu sezdirilir. Zira Battal Gazi esir edildiğinde ya da zor durumda kaldığında atının kaçması ve ona yardıma gitmesi bunun bir göstergesidir. Buna rağmen destanda Aşkar ile Battal Gazi arasında bir diyaloga tesadüf edilmez.

Maaday-Kara Destanı'nda Kögüdey-Mergen'in atı, destanın arkaik özelliklere sahip olması nedeniyle tam anlamıyla doğüstü güçlere ve bir kişi vasfına sahiptir. Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın Altay'ını bertaraf ettiğinde onun sürüsünden kaçan bir boz kısrağın mavi bir ineğe dönüşüp Altay sahibesinin yanına saklanması ve bu süreçte ondan doğan gök boz at bu yönüyle Battal Gazi Destanı'nda olduğu gibi bir emanettir ve kişiye aittir. Buna ek olarak Kögüdey-Mergen'le konuşan, onun gibi fiziksel olarak şekil değiştiren, ona akıl ve emir veren, onu kurtaran, hatta uçabilen gök boz at bu yönleriyle tam manasıyla bir kahraman olarak belirir. Bu duruma Kögüdey-Mergen'le gök boz at arasındaki diyalogda da rastlanır:

Pamuk yeveli gök boz atın / Yelesini kuyruğunu okşayıp / 'Ardıç kokan Altay'ında / Yedi gün otlan, / Şifalı kuyunun sularından / Altı gün iç, dedi. / Kalçaların semirsin, / Koltuk altılarının kanadı, deyip / Vazgeçilmez dostum' deyip/ Atı serbest saldı. (Naskali Gürsoy 2015: 122)

Battal Gazi Destanı'nda Battal, her zaman yalnız bir kahraman olarak tasvir edilir. Her ne kadar dinin ve din büyüklerinin yardımını alsada, korkularını ve duygularını başka bir ifadeyle

kahraman donundan sıyrılmış yönünü gösterebileceği kimse yoktur. Yardım aldığı kişi olarak gösterilen Şemmas da onun yanında değildir ve destanın bazı bölümlerinde Battal Şemmas'ın yanına giderek içini açma fırsatı bulur. Bu yönüyle Battal, insanlar arasında yalnızca kahraman sıfatıyla belirir. Oysa Köğüdey-Mergen'in korkuları ve duyguları belirgin bir şekilde ifade edilirken, bu durumlara sürekli şahitlik eden ve ona yardım eden gök boz atın önemi oldukça fazladır.

Bunun yanında belirtildiği üzere Battal Gazi Destanı'nda Aşkar dışındaki hayvanlar yalnızca birer av konusu olarak belirirken Maaday-Kara Destanı'nda yer alan hemen her hayvan aynı zamanda mitolojik bir manaya sahiptir. Üstelik bahsedildiği gibi konuşma yetisine sahip olmak yalnızca gök boz ata haiz bir nitelik olmayıp, destanda guguk kuşları, balinalar, yılanlar, kurtlar da mitolojik birer mahiyet taşımaktadır. Söz konusu hayvanların birer kişi vasfı taşımaları La Fontaine fabllarında olduğu gibi yalnızca bu hayvanların konuşmasına odaklı olmayıp Türk Mitolojisi'nde müstakil anlamlara sahip olmalarıyla ilişkilidir.

4. Kadınlar

Tamamiyle ideolojik bir mahiyet taşıması nedeniyle Battal Gazi Destanı'nda kadınlar erkekler kadar aktif birer kahraman olarak sunulmaz. Destanda en aktif sayılabilecek dört kadın vardır: Destadaki *alp tipi* tek kadın olarak nitelendirilebilecek Adn-ı Banu, Battal Gazi'ye yardım etmek için Medine'den gelen ve kendini İstifa-i Zâhidin kızı olarak tanıtan Rabia, Abdülvehhab'ı dinden çıkararak Hurmenk ve Battal'ı öldürmek isteyen Beyza. Dolayısıyla kahramanların atları kısmında da bahsedildiği üzere kadınların, doğanın ve hayvanların birer şahsiyet olarak daha silik bir mahiyet taşımaları Battal Gazi Destanı'nındaki dünyanın baskın olarak erkeklere ait bir dünya olduğunu göstermektedir. *Alp tipi* tek kadın olarak görülebilecek Adn-ı Banu, kendisini meydanda yenebilecek kişiyle evlenmek istediğini ifade eder. Maaday-Kara Destanı'nda ise bu durum, Altın-Küskü'yü almak isteyen rakipler arasındaki mücadele şeklinde tezahür etmektedir.

Maaday-Kara Destanı'nda kadınlar, Battal Gazi Destanı'na göre daha etkin bir rol üstlenirler. Bahsedildiği üzere Battal Gazi ve onun yaşadığı dünya baskın olarak erkeklere aitken, Köğüdey-Mergen'in yaşamış olduğu dünya/Altay, bütün bir evrenin dünyasıdır. Nitekim bu dünyada yaşayan hayvanlar da bahsedildiği üzere anlatı içinde yer yer birer kişi hüviyeti kazanmaktadır. Dolayısıyla kadınların birer kişi olarak Maaday-Kara Destanı'nda yer alışı daha aktif bir biçimdedir. Zira Battal Gazi Destanı'nda kadın evlenilecek ya da Adn-ı Banu'da olduğu gibi daha alp tipi özelliklerini gösterecek bir mahiyette olmasına karşılık, Maaday-Kara Destanı'nda kadın hem de zarif bir şekilde tasvir edilir. Buna ek olarak Kara-Kula Kağan'ın karısı Kara-Taacıda düşman bir kadın olarak Battal Gazi Destanı'nda yer alan bütün düşman kadınların yerini tutmaktadır. Bahsedildiği üzere Maaday-Kara Destanı'nda olayların, Altay'ın ve kişilerin ayrıntılı tasvir edilmesi bu destanın Battal Gazi Destanı'nın yoğunlaştırılmış bir biçimi fakat bu biçimdeki

unsurların işlenişinin farklı olduğu zikredilebilir. Bu işlenişte dikkati çeken unsurlardan birisi de Battal Gazi Destanı'nda Battal dışındaki bütün kahramanların taraf değiştirebileceği, Maaday-Kara Destanı'nda ise herkesin sabit bir rolü ve yolu olduğudur. Nitekim Battal Gazi Destanı'nda Battal Gazi'yi kandıran, onun zor duruma düşmesine sebebiyet veren Ketayun daha sonra Battal Gazi'ye yaptığına pişman olarak Müslüman olur ve onunla evlenir. Maaday-Kara Destanı'nda ise rolünü değiştirmek isteyen tek karakter Kara-Taacı'dır. Kara-Kula Kağan'ın yenileceğini anladıktan sonra Kögüdey-Mergen'e eş olmak istese de onun tarafından oldukça aşağılanır. Rolünü aynı şekilde devam ettiren Kara-Taacı'nın aşağılanması bir başka ifadeyle herhangi bir kadının aşağılanması Battal Gazi Destanı'nda yer almaz. Bahsedildiği üzere dinden çıkarsa, zor duruma düşürse dahi herhangi bir düşmana ikinci bir şans verilip Müslüman olup olmayacağı sorulmadan öldürülmez. Maaday-Kara Destanı'nda ise düşmanın tek vasfı düşmanlıktır ve kahramanın kendi tarafına çekmek için uğraştığı herhangi bir karakter yoktur.

5. Düşmanlar ve Yardımcılar

Anlatı kültüründe kahraman-anti kahraman çatışması ele alınan her iki destanda da önemli bir yere sahiptir. Battal Gazi Destanı, İslamiyet sonrası teşekkül eden bir destan olması nedeniyle savaşılan en geniş tabirle Müslüman olmayanlardır. Dolayısıyla toplu bir düşman olgusu işlenen destanda, düşman genel olarak toplu halde ve iş birliği içindedir. Bu nedenle Battal Gazi'nin ya da ona yardımcı olan orduların tesadüf ettikleri düşman bir araya gelmiştir ve genellikle sayıca üstündür. Destanda, teke tek mücadelelerde düşmanlar müstakil olarak zikredilse de genel itibarıyla savaşılan bir şahıstan ziyade bir araya gelmiş ve İslamiyet'le mücadele eden kafirlerdir. Bu nedenle İslamlaştırmak temelli olan destanda İslamiyet'i kabul eden düşmanlar Battal Gazi'ye yardım edebilir ve tıpkı Battal Gazi'nin İslamiyet'e dahil ettiği ve samimi bir bağ kurduğu Ahmed Tarran gibi kahramana oldukça yakınlaşabilmektedirler. Dolayısıyla bahsedildiği gibi Battal Gazi Destanı'nda Seyyid Battal dışında doğrultusundan çıkmayan, rolü asla değişmeyen bir karakter – Şemmas dışında- yoktur. Oysa Maaday-Kara Destanı'nda düşman ve düşmanın yapacakları tam olarak bellidir. Beklenti dışında da düşmanların dostane tavırları, kahramana yakınlık gösterme ihtimalleri de görülmez. Dolayısıyla Kögüdey-Mergen'in mücadele verdiği varlıkların her biri müstakil birer varlık olmakla beraber, Battal Gazi Destanı'nda olduğu gibi affedilmesi söz konusu da olmaz.

Düşman olarak nitelendirilen kahramanların tasnifi, daha önce de belirtildiği gibi destanların aynı yapıyı farklı yoğunluklarda ihtiva etmeleri nedeniyle birbirine tam karşılık gelecek şekilde değildir. Nitekim Maaday-Kara Destanı'nda en temel ve son yenilen varlık olarak Erlik Han'ın karşılığı Battal Gazi Destanı'nda bir olgu olarak kâfirliğe denk gelebilir. Daha geniş bir ifadeyle İslamî anlayışa göre insanı yoldan çıkarmakla görevli olan şeytanın ve Müslüman olmayan kimselerin karşılığı olarak Erlik Han Maaday-Kara Destanı'nda karşılığını bulur. Kahramanların

düşmanlarını ortadan kaldırma arzularının gerçekleşip gerçekleşmediği bir tarafa, ortak olan yenilmek istenen nihai düşmanların Erlik Han ve kafirler olmalarıdır. Battal Gazi'nin temel amacı fetih, cihat ve İslamlaştırmak olduğu için onun umduğu ele geçirmekken, Köğüdey-Mergen'in amacı ise düşmanını yenerek Altay'ına geri dönmektir.

Battal Gazi Destanı'nda bir düşman olarak Kayser, destanda babadan oğla geçen bir mevki olarak zikredilir. Dolayısıyla Battal Gazi başa geçen Kayser'i öldürdükçe yerine oğlu ya da oğulları geçmekte, bu nedenle de bir düşman olarak Kayser'in varlığı sona ermemektedir. Maaday-Kara Destanı'nda Erlik Han'a hizmet eden ve onun kızıyla evli olan Kara-Kula Kağan'ın karşılığı olarak görülebilecek 'kayserler' Battal Gazi'ye ve onun yurduna, dindaşlarına en çok hasarı veren kişidir. Kara-Kula Kağan da benzer olayları gerçekleştirmesi hasebiyle Kayser'e benzemektedir. Bunun yanında söz konusu destanda Bebek Melun olarak zikredilen kimse de şeytandan doğrudan yardım alan ve peygamberliğini ilan eden biridir ve yardım alması hasebiyle Kara-Kula Kağan'a benzemektedir. Her ne kadar Köğüdey-Mergen Kara-Kula Kağan'ı öldürmüş ve Battal Gazi birkaç kayser'i öldürmüş olmasına rağmen kayserler var olmaya devam etse de, bu durum bahsedildiği üzere destanların sonunda dinleyicilere verilmek istenen mesajla doğrudan alakalıdır. Buna ek olarak Kara-Kula Kağan'ın destandaki heybeti ve işlevleri Köğüdey-Mergen'e denk gelse de, Battal Gazi Destanı'nda kayser'ler on binlerce kişiden oluşan ordulara sahip olsalar da aciz olarak nitelendirilir.

Düşmanların farklı özelliklerinden birisi her iki destanda da düşmanın dinî anlayışıdır. Maaday-Kara Destanı'nda Erlik Han bütün halkın inandığı bir mitolojik kişilik ve Altaylılarda kurban sunulup yardım talep edilen bir varlıkken, Battal Gazi Destanı'nda mücadele edilenler başka dine ait varlıklardır. Bahsedilmesi gereken son husus her iki destanda da kılık/şekil değiştiren birer düşmanın yer almasıdır. Battal Gazi Destanı'nda Ukbe'nin kardeşi kılık değiştirerek Battal Gazi'yi zor durumda bırakmak ister ve onu kandırır. Maaday-Kara Destanı'nda ise Kara-Taacı, Köğüdey-Mergen'in almak istediği kız olan Altın-Küskü'nün şekline bürünür fakat Köğüdey-Mergen atının uyarmasıyla bu hileye kanmaz.

Destanlarda yardımcı olarak beliren isimler Battal Gazi Destanı'nda, insanların rüyalarına girerek hem onları Müslüman eden hem de Battal Gazi'ye yardım ulaşmasını sağlayan Hz. Muhammed, zor zamanlarında Battal'ın yardımına koşan Hızır, Şemmas, Abdülvehhab, Ahmet Tarran ve daha birçok isimdir. Söz konusu isimler yardımları doğrudan görünen kişiler olsalar da İslamî bir ideolojiyle yazılması hasebiyle bu yardımları ulaştıran doğrudan Allah'tır. Dolayısıyla destandaki en büyük yardımcı O'dur. Nitekim Battal Gazi'nin atı Aşkar'ı bir mağaraya bırakan, ona silahlar sunan Allah'tır. Maaday-Kara Destanı'nda ise yaşlı bir kadın olarak şekil değiştiren Altay Sahibesi bu görevi üstlenmiştir. Onun atını yetiştiren, ona öğütler veren bir ihtiyar olarak beliren Altay Sahibesi bu yönüyle aynı zamanda Şemmas'a da benzemektedir. Dolayısıyla kahramanlara

yardım eden kişilerin de Maaday-Kara Destanı'nda yoğunlaştırılmış bir biçimde iki kişi (Altay Sahibesi ve gök boz at) etrafında toplandığı söylenebilir.

Sonuç

Bu bağlamda, 'kahramanlık destanları', 'arkaik destanlar' olarak adlandırılanların devamı ve onlar farklı sosyo-kültürel yapılar içinde muhteva ve şekil bakımından daha gelişmiş ve farklılaşmış bir çeşididirler. Kahramanlık destanları, daha önceki form olarak kabul edilen 'arkaik destanlar'dan öncelikle, sosyal ve kültürel yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümlere paralel olarak dünya görüşündeki değişimlerden kaynaklanan muhteva değişiklikleri içerirler. Bunların başında da, arkaik destanların, boy ve kavim düzeninde yaşayan insanların, bu tür boy ve kavim husumet ve hususiyetlerinin ötesinde daha geniş 'halk' kitlesine dönüşmeleri gelmektedir. (Çobanoğlu 2003: 45) Dolayısıyla söz konusu değişim ve dönüşüm süreçlerinin belirgin bir biçimde takip edilebileceği iki destan olarak Maaday-Kara ve Battal Gazi Destanları, tam da bu noktada mukayeseye tabi tutulmuştur. Söz konusu mukayese neticesinde 'boy'un 'halk'a, alpın gaziye, teklığın çokluğa, belirli bir coğrafyanın herhangi bir mekâna, zamanın da belirsizliğe dönüşmesi irdelenmiş ve incelenmiştir. Böylelikle de arkaik destanlardan kahramanlık destanlarına geçiş süreci ve bu geçiş esnasında zamanın, mekanın, kişilerin ve olayların hangi suretle hangi değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçtikleri ortaya konmuştur. Buna göre, mitolojiyi yoğun bir biçimde ihtiva eden Maaday-Kara Destanı'nda zaman belirsiz, coğrafya Altay, doğa tüm yönleriyle yaşayan bir varlık, boy/kavim kati bir biçimde bahadırına bağlı ve ihanetten uzak, kişiler daha olağanüstü ve aynı zamanda insanî tarafları da olan, düşmanlar toplu olmaktan ziyade müstakil birer varlık ve kahramanlar gibi "görklü" olarak tasvir edilmiştir. Battal Gazi Destanı'nda ifade edilen durumların tam tersi göze çarparken bunun nedeni ise bahsedildiği üzere destanların vermek istediği mesajlardır. Dolayısıyla Altay Destanı Maaday-Kara'da tek bir ana olay ve bu olayların işleyiş süreçleri ayrıntılı bir biçimde sunulurken, Battal Gazi Destanı'nda ise yüzlerce olay ve bu olaylar neticesinde Battal Gazi'nin kahramanlıkları ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur. Kişi odaklı ve bu kişiden yola çıkılarak örnek bir profil oluşturmak isteyen ve geride fetih/cihat gibi bir gaye bırakan Battal Gazi Destanı'nın aksine Maaday-Kara Destanı ise boy/millet odaklı, yine örnek bir profil oluşturmak isteyen ve geride birlik içinde olmak gibi bir gaye bırakan Kögüdey-Mergen belirir.

Kaynaklar

- Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibiryalı Halklarının Şamanizmi*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Anohin, Andrey Viktoroviç.(2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Zekeriya Karadavut ve Jannet Meyermanqva. Konya: Kömen Yayınları.
- Beydilli, Celal. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çev. Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Çobanoğlu, Özkul. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Demir, Necati ve Mehmet Dursun Erdem (Haz.) (2006). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ergun, Pervin. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Harva, Uno. (2014). *Altay Panteonu*. Çev. Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- İbrayev, Şakir. (1998). *Destanın Yapısı: Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân*. Çev. Ali Abbas Çınar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- İnan, Abdülkadir. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köksal, Hasan. (1984). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lvova, E. L., İ. V. Oktyabrskaya, A. M. Sagalayev ve M. S. Usmanova. (2013). *Güney Sibiryalı Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman, Nesnelere Dünyası*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Naskali Gürsoy, Emine (Haz.)(2015). *Altay Destanı Maaday-Kara*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1992). “Battalnâme”, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5.
- Oğuz, M. Öcal (Edit.)(2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara:Grafiker Yayınları.
- Öztürk, Ali. (1985). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul:Bayrak Yayımcılık.
- Potapov, L.P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Çev. Metin Ergun. Konya:Kömen Yayınları.
- Radloff, Wilhelm. (1956). *Sibiryadan*. Çev. Ahmet Temir. C. 2, İstanbul: Maarif Basımevi.